

SAMISK TROMMESPILL I TINGRETTE

Av Rune Blix Hagen, historiker UiT Norges arktiske universitet

(Trykt som kronikk i *Nordlys* onsdag 15.februar 2017)

På initiativ fra samemisjonæren Thomas von Westen fikk samene i 1726 amnesti fra loven som ga dødsdom for trolldomsvirksomhet. Fra Norsk lov av 1687 gikk det fram at alle som ble funnet skyldig i utøvelse av grov trolldomskunst skulle «kastes levende på ilden og oppbrennes», som det heter i lovteksten.

Denne loven ble ikke opphevet før etter den store kriminalreformen i Norge i 1852. Samene fikk imidlertid fritak fra loven mer enn 100 år tidligere slik at det fritt skulle kunne fortelle om sin hedenskap og sine villfarelser. Samemisjonen kunne ikke bli effektiv uten at samene fortalte om sin gamle religion og magiske ritualer.

Fram til amnestiet hadde henimot 30 samer i Nord-Norge blitt tatt for trolldomsvirksomhet og fått dødsstraff. Atskillig flere samer ble, både på 1600- og 1700-tallet, bøtelagt for mindre forseelser slik som ulike former for magisk helbredelser og for anvendelse av suspekke ritualer, inkludert trommespill. Nyere forskning utført av historikeren Ellen Alm fra Tromsø viser at trolldomsforfølgelse av samer i Trøndelag var mer utbredt enn tidligere antatt.

Den mest oppsiktsvekkende trolldomssaken mot samer fant sted i Vadsø i februar 1692 da en eldre reindriftssame med navn Anders Poulsen sto anklaget for blant annet å ha spilt på sitt djevelske instrument, runebommen. Under rettsprosessen i tingretten tok han opp den konfiskerte trommen fra rettens bord og demonstrerte runebommens anvendelse for retten. For tilhørerne forklarte han utførlig hva de merkelige symbolene på trommens overflate betydde. Med flid har sorenskriveren nøye nedtegnet forklaringen i den gamle rettsprotokollen som fortsatt er å finne ved Statsarkivet i Tromsø. Blant de mange trolldomssakene vi har fra nord, er det ingen som er så godt dokumenterte som denne. Selve trommen til Anders Poulsen er også bevart for ettertiden ved De Samiske Samlinger i Karasjok (Sámiid Vuorká-Dávvirat).

I sin demonstrasjon av runebommen trakk Anders Poulsen fram seks sentrale anvendelsesområder. Hvis noen hadde satt gand i en annen, kunne Poulsen ved hjelp av sine guder ta ganden ut igjen og sette den inn i den personen som først hadde sendt ut ganden. Under rettsprosessen demonstrerte han hvordan det gikk til. Han begynte å spille på runebommen slik at ringen danset rundt på bommen inntil den omsider falt ned på en av

figurene i den femte rad. Når ringen befant seg her, vek ganden ut av den som har fått trolldomsskuddet i seg og inn i den som har utsendt ganden, som en slags boomerang. Ved å rådføre seg med runebommen kunne han oppspore tyver og skaffe tyvegods tilbake. Da spilte han så lenge at Gud straffet tyven, slik at han ble mager og tørket opp som et tre. I denne forbindelse henviste Poulsen til djevlefigurene i den femte rad på trommeoverflaten. Det tredje formålet var at han ved bønn og spill kunne skaffe reinlykke slik at dyrene ikke ble drept av ulver og på annen måte ha hell og lykke med seg.

Når han ville hjelpe barselkvinner med å ta vekk fødselssmerter, da spilte han på runebommen. Maria-figurene i rad tre på trommen hjalp til med smertelindring. På samme måte konsulterte han trommen for å få vite hvordan det sto til med hans slektninger, når han befant seg langt borte fra hjemplassen. Han kunne erverve seg kunnskap om skipsanløp og om hvordan skipperen så ut. Trommespillet kunne altså anvendes til nyhetsformidling. Anders Poulsen kunne dessuten vise til at når han løftet runebommen i været fikk han svar, på samme måte som når to mennesker talte med hverandre. Trommen var med andre ord et slags kommunikasjonsmedium.

Med dette instrumentet hadde Poulsen «øvet den slemme og ugudelige trolldomskunst», het det i tiltalebeslutningen. Etter at den gamle reindriftssamen Anders Poulsen hadde spilt på runebomme i rettslokalet og forklart betydningen av de mange merkelige figurene på sin tromme, var retten i villrede. Farlig trolldom eller uforståelig hedenskap?

Den som skulle avsi endelig dom i saken var sorenskriveren i Finnmark, Niels Knag. Han var usikker og konsulterte daværende amtmann Hans H. Lilienskiold. Sammen kom de fram til at dom i saken måtte utsettes. Endelig domsavsigelsen ble utsatt i påvente av en autoritativ fortolkning fra de skriftlærde i København. Lilienskiold og Knag begrunnet avgjørelsen med at saken var en «u-sædvanlig casus». Poulsen ble satt i varetekt i Vadsø i påvente av høyt lærdes vurdering av sakskomplekset.

Imidlertid fikk den gamle samens aldri noen endelig dom. Mens han satt i varetekt ble han drept med økseslag mot hodet av en tjenestegutt som mente at Poulsen var en trollmann og fortjente å bli drept.

Det rikholdige arkivmaterialet fra saken må studeres med et kildekritisk blikk blant annet fordi Poulsen brukte tolk, fra finsk til norsk, og fordi han helt klart prøvde å gi runebommens

figurer et noe påtatt kristent islett. Slik sett viser saken til en religionsblanding der samisk religion har tatt opp i seg visse trekk fra både katolsk og protestantisk kristendom. Enkelte historikere vil mene at dokumentene fra 1692-saken er blant våre viktigste kilder til kunnskap om samisk sjamanisme.